

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.3.10>

DOŚWIADCZENIA POSZCZEGÓLNYCH KRAJÓW ZAGRANICZNYCH W KRYMINALIZACJI NARUSZENIA PORZĄDKU WJAZDU NA CZASOWO OKUPOWANE TERYTORIUM UKRAINY I WYJAZDU Z NIEGO

Vitalii Derkach

student Instytutu Naukowo-Badawczego Prawa Publicznego (Kijów)

ORCID: 0000-0001-6502-9523

e-mail: VitDerkach88@ukr.net

Adnotacja. W artykule podczas badania doświadczeń zagranicznych stwierdzono, że zgodnie z ogólną zasadą odpowiedzialności karna za naruszenie porządku wjazdu i wyjazdu z tymczasowo okupowanego terytorium nie jest charakterystyczna dla rozważanych rodzin prawnych. Wyjątek stanowi art. 259 Kodeksu Penitencyjnego Republiki Estońskiej, który przewiduje odpowiedzialność karną za bezprawne przemieszczanie się cudzoziemców przez granicę państwową Republiki Estońskiej i tymczasową linię kontrolną. Gdzie tymczasowa linia kontrolna jest używana w celu podziału terytorium podlegającego jurysdykcji państw Republiki Estońskiej i Federacji Rosyjskiej. Kraje romańsko-niemieckiej rodziny prawnej charakteryzują się odpowiedzialnością karną za nielegalne przekroczenie (naruszenie porządku przekraczania) granicy państwowej. W szczególności jest to Azerbejdżan, Białoruś, Armenia, Gruzja, Estonia, Kazachstan, Kirgistan, Łotwa, Litwa, Mołdawia, Rosja, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan. W większości krajów badana norma karno-prawna jest przypisana przestępstwu przeciwko porządkowi publicznemu (Azerbejdżan, Armenia, Białoruś, Gruzja, Kazachstan, Kirgistan, Łotwa, Litwa, Rosja, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan). W prawie karnym Estonii je przypisywano winnym czynom przeciwko pokojowi publicznemu, a Mołdawii – przestępstwu przeciwko władzy publicznej i bezpieczeństwu państwa.

Słowa kluczowe: znamiona wykroczenia karnego, naruszenie porządku wjazdu na czasowo okupowane terytorium Ukrainy i wyjazdu z niego, szkoda interesów państwa, nienaruszalność granic państwowych, wojna rosyjsko-ukraińska, odpowiedzialność karna, niezgodność z podstawami i zasadami kryminalizacji.

EXPERIENCE OF SOME FOREIGN COUNTRIES IN CRIMINALIZING VIOLATIONS OF THE PROCEDURE FOR ENTERING AND LEAVING THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY OF UKRAINE

Vitalii Derkach

Applicant

Research Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-6502-9523

e-mail: VitDerkach88@ukr.net

Abstract. The article during the study of foreign experience established that, as a general rule, criminal liability for violation of the order of entry into and exit from the temporarily occupied territory is not typical for the legal families in question. Makes an exception, Art. 259 of the Penitentiary Code of the Republic of Estonia which provides for criminal liability for illegal movement of foreigners across the state border of the Republic of Estonia and a temporary control line. Where a temporary control line is used to divide the territory that falls under the jurisdiction of the states of the Republic of Estonia and the Russian Federation. The countries of the Romano-Germanic legal family are characterized by criminal liability for illegal crossing (violation of the order of crossing) the state border. In particular, it is Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Estonia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. In most countries, the studied criminal law is classified as a crime against the order of government (Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan). In criminal law, Estonia is classified as a crime against public order, and Moldova as a crime against public authorities and state security.

Key words: composition of a criminal offense, violation of the order of entry into and exit from the temporarily occupied territory of Ukraine, damage to the interests of the state, inviolability of state borders, Russian-Ukrainian war, criminal liability, inconsistency with the grounds and principles of criminalization.

ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Віталій Деркач

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6502-9523

e-mail: VitDerkach88@ukr.net

Анотація. У статті під час дослідження зарубіжного досвіду було встановлено, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї не характерна для розглянутих правових сімей. Виняток ставить ст. 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, де передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки і тимчасову контрольну лінію, де тимчасова контрольна лінія використовується задля розділу території, яка підпадає під юрисдикцію держав Естонської Республіки і Російської Федерації. Для країн романо-германської правової сім'ї характерна кримінальна відповідальність за незаконний перетин (порушення порядку перетину) державного кордону. Зокрема, це Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. У більшості країн досліджувана кримінально-правова норма віднесена до злочинів проти порядку управління (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). У кримінальному законодавстві Естонії вона віднесена до винних діянь проти громадського спокою, а Молдови – до злочинів проти публічної влади й безпеки держави.

Ключові слова: склад кримінального правопорушення, порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, заподіяння шкоди інтересам держави, недоторканність державних кордонів, російсько-українська війна, кримінальна відповідальність, невідповідність підставам та принципам криміналізації.

Вступ. Наприкінці 2013 року – початку 2014 року Російська Федерація, скориставшись проблемами у виконанні нашим військом функцій, розпочала відкриту збройну агресію, що, крім загибелі десятків тисяч українців, призвело до незаконної анексії АР Крим та окупації частин Донецької та Луганської областей. Фактично державний кордон із Російською Федерацією на сході України став лінією розмежування з територією, що контролює держава Україна, та тимчасово окупованою територією України. Український парламент відреагував на цю гостру проблему досить прогнозовано: 15 квітня 2014 року прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII, КК України доповнено ст. 332-1 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї». Таке рішення Верховної Ради України викликало як гострі дискусії в науці кримінального права, так і проблеми у застосуванні цієї норми на практиці.

Отже, за досліджуваний нами період з 2014 року по лютий 2021 року зареєстровано 212 фактів порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Однак, відповідно до даних Державної судової адміністрації України, судами України винесено 30 обвинувальних вироків суду за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. З них 7 винесено у 2015 році, 21 – у 2016 році, по одному вироку винесено у 2017 та 2019 роках.

Основна частина. Окремі питання кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 332-1 КК України, на рівні коментарів та посібників були предметом наукових досліджень таких науковців, як П.П. Андрушко, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, П.А. Воробей, В.К. Гришук, Н.О. Гуророва, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, І.М. Копотун, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, Т.Є. Леоненко, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, О.Н. Ярмиш. Також варто вказати на статті, в яких питання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї досліджено більш глибоко. Авторами цих робіт є В.І. Антипов, Б.В. Бабін, Ю.О. Данилевська, З.А. Загиней, Л.Ю. Капітанчук, Ю.Б. Курилюк, М.А. Магеррамов, Т.Є. Огнева.

Також А.А. Нікітін в м. Київ у 2018 році захистив кандидатську дисертацію «Кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї», у якій тимчасово ст. 332-1 КК описав виключно з позиції посилення каральної репресії, з позиції її практичної доцільності.

Отже, переходячи до безпосереднього дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, відзначимо, що країни колишнього Радянського Союзу поділяються за регіонами на Балтійські країни, країни Південного Кавказу, країни Східної Європи та країни Центральної Азії. Задля системності кримінальні законодавства зарубіжних країн будемо розглядати за алфавітом (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Відповідно до аналізу КК Азербайджанської Республіки, спеціальна норма, яка б установлювала кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, відсутня. Однак міститься кримінально-правова норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону Азербайджанської Республіки (ст. 318 Глави 34 «Злочини проти порядку управління» Розділу XI «Злочини проти державної влади»).

Так, перетин охоронюваного державного кордону Азербайджанської Республіки без установлених документів чи поза контрольно-пропускного пункту державного кордону карається штрафом у розмірі від тисячі п'ятисот до трьох тисяч манатів або позбавленням волі на строк до двох років.

Діяння, передбачені статтею 318.1 КК Азербайджанської Республіки, вчинені або групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або із застосуванням насильства чи загрози його застосування, караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

Дія положень цієї статті не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Азербайджанську Республіку з порушенням правил перетину охоронюваного державного кордону Азербайджанської Республіки задля використання права політичного притулку, закріпленого Конституцією Азербайджанської Республіки, якщо в діях цих осіб немає іншого складу злочину (Рагімов, 2001: 323–324).

Як бачимо, ст. 318 КК Азербайджанської Республіки майже повністю відповідає ст. 331 КК України, яка у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» від 18 травня 2004 року № 1723-IV була декриміналізована.

Окрім відповідальності за перетин охоронюваного державного кордону Азербайджанської Республіки без установлених документів чи поза контрольно-пропускного пункту державного кордону, у КК Азербайджанської Республіки передбачено кримінальну відповідальність за незаконну міграцію (ст. 318-1).

Отже, можемо побачити, що ст. 318-1 КК Азербайджанської Республіки за юридичним складом схожа на ст. 332 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України.

У КК Республіки Білорусь також відсутня спеціальна норма за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї. Однак, відповідно до ст. 371 Глави 33 «Злочини проти порядку управління», передбачено кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону Республіки Білорусь.

Так, умисне незаконне перетинання державного кордону Республіки Білорусь включає перетинання кордону з використанням механічного транспортного засобу, судна внутрішнього плавання (самохідного), судна змішаного (річка-море) плавання (самохідного), маломірного моторного судна, судна з підвісним двигуном, гідроциклу, повітряного судна з двигуном, а також навмисне незаконне перетинання державного кордону Республіки Білорусь іншим способом, вчинене протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення (Уголовный кодекс Республики Беларусь, 1999).

Як бачимо, у диспозиції ч. 1 ст. 371 КК Республіки Білорусь законодавець приділив значну увагу перетину державного кордону саме через водні ресурси. У зв'язку з цим у диспозиції статті надано широкий перелік технічних засобів, за допомогою яких порушник може перетнути державний кордон.

У КК Республіки Вірменія передбачено тільки кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону (ст. 329 Глави 30 «Злочини проти порядку управління»).

Так, перетин охоронюваного державного кордону Республіки Вірменія без установлених документів чи без належного дозволу карається штрафом у розмірі від стократного до двохсот і більше разів розміру мінімальної заробітної плати або позбавленням волі на строк не більше трьох років.

Те саме діяння, вчинене групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або із застосуванням насильства чи загрози його застосування, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Дія цієї статті не поширюється на випадки, коли іноземний громадянин або особа без громадянства в'їжджає в Республіку Вірменія без установлених документів чи без належного дозволу для того, щоб скористатися правом політичного притулку, наданим Конституцією Республіки Вірменія та законодавством Республіки Вірменія (Уголовный кодекс Республики Армения, 2003).

У ст. 344 Глави XL «Злочини проти порядку управління» КК Республіки Грузії встановлено кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону Грузії.

Так, незаконне перетинання державного кордону Грузії карається штрафом або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Незаконне перетинання кордону, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб; із застосуванням насильства чи загрози насильства, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до п'яти років (Уголовный кодекс Грузии, 2002: 350).

Як бачимо, законодавець Республіки Грузії імплементував Конвенцію про статус біженців від 28 липня 1951 року. У результаті цього ст. 31 зазначеної Конвенції знайшла своє відображення у примітці до ст. 344 КК Республіки Грузії.

Відповідно до нашого аналізу, у КК Республіки Грузії відсутня спеціальна норма за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї. Це, зокрема, наводить на думку про те, що хоча ситуація схожа з українською, проте грузинський законодавець не вбачав доцільності криміналізації цього діяння.

Досліджуючи кримінальне законодавство Республіки Естонія, встановлюємо, що у 2001 році КК Республіки Естонії (Уголовный кодекс Эстонской республики, 2001) втратив свою чинність у зв'язку з прийняттям Пенітенціарного кодексу. У зв'язку з цим приділимо увагу останньому.

Зокрема, у ст. 258 Розділу 1 «Винні діяння проти громадської безпеки» Глави 16 «Винні діяння проти громадського спокою» передбачено кримінальну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону Естонської Республіки та тимчасової контрольної лінії.

Так, незаконне перетинання державного кордону Естонської Республіки або тимчасової контрольної лінії, якщо діяння відсутнє в складі винного діяння, встановленого ст. 237-4 («Зловмисне проникнення до Естонської Республіки») та скоєне з ігноруванням сигналу або наказу зупинитися, наданого чиновником поліції; групою осіб або з використанням транспортного засобу, в якому не передбачено для цього місця, карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до одного року.

Те саме діяння, вчинене юридичною особою, карається грошовим стягненням (Пенитенциарный кодекс Эстонии, 2001).

Як бачимо за Пенітенціарним кодексом Естонської Республіки, суб'єктом ст. 258 може бути юридична особа. Однак питання можливості притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб нами буде розглянуто у розділі 2 безпосередньо під час дослідження суб'єкта порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

Необхідно також зазначити, що у ст. 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки і тимчасову контрольну лінію.

Так, незаконне переміщення іноземця через державний кордон Естонської Республіки або тимчасову контрольну лінію карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до трьох років.

Те саме діяння, якщо воно було скоєно зі створенням для іноземця ситуації, яка була загрозою його життю чи завдала серйозної шкоди його здоров'ю, карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін від одного до семи років.

Діяння, передбачене ч. 1 або ч. 2 цієї статті, якщо воно було скоєно юридичною особою, карається грошовим стягненням.

Отже, цікавим є те, що, відповідно до Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, окрім кримінальної відповідальності за незаконний перетин державного кордону Естонської Республіки, передбачено відповідальність за незаконний перетин тимчасової контрольної лінії.

Так, у 2015 році уряд Естонії схвалив проект постанови про координати естонсько-російської тимчасової контрольної лінії. Як зазначили у прес-службі уряду країни, оскільки між Естонською Республікою і Російською Федерацією не укладено договір про кордон, межа між країнами, що розділяє території, що підпадають під юрисдикцію держав, розглядається як тимчасова контрольна лінія. Згідно з доповненнями до проекту постанови уряду, координати не пов'язані безпосередньо з договором про естонсько-російську прикордонну лінію, підписаним 18 лютого 2014 року, хоча описана в договорі про кордон лінія на 90% збігається з нинішньою лінією розмежування (Естонія в односторонньому порядку затвердить координати кордону з Росією, 2015).

Більш того, у лютому 2020 року Президент Естонії Керсті Кальюлайд (Kersti Kaljulaid) назвала чинним Тартуський мирний договір з Радянською Росією, проте заявила, що кордони держав, установлені в Європі після Другої світової війни, не повинні змінюватися. «Тартуський мирний договір був, є і залишиться свідченням про народження Естонської держави, і він діє. Естонія не приєдналася до Радянського Союзу добровільно. Нас окупували», – заявила глава держави в неділю в Тарту на святкуванні сторіччя Тартуського мирного договору. «Ми відновили нашу незалежність на основі правової спадкоємності. Водночас ми повинні поважати міжнародний консенсус щодо того, що післявоєнні кордони Європи більше не будуть перемальовуватись. Протилежна риторика створює непотрібну плутанину», – сказала вона. Таким чином, як коментує «Interfax», «нині Російська Федерація розглядає договір як історичний документ, який не має юридичної сили, тоді як Естонська Республіка вважає його чинним. Різні позиції з Тартуського миру заважають державам укласти договір про кордон (Президент Естонії вважає чинним Тартуський мирний договір, але виступає проти «перемальовування» кордонів, 2020).

Враховуючи вищевикладене, А.М. Притула вбачає доцільність перейняття цього досвіду естонського законодавця щодо використання для позначення межі окупованих територій, а саме тимчасової контрольної лінії, лінії розмежування, адже, як зазначає правник, Естонська Республіка також межує з Російською Федерацією, як і Україна (Притула, 2015: 113).

Отже, під час дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї країн колишнього Радянського Союзу, які здебільшого належать до романо-германської правової сім'ї, встановлено, що для більшості розглянутих країн ця кримінально-правова норма не характерна. Виняток становить дещо схожа на ст. 332-1 КК України ст. 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, де передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки і тимчасову контрольну лінію, де тимчасова контрольна лінія використовується задля розділу території, яка підпадає під юрисдикцію держав Естонської Республіки і Російської Федерації.

Окрім цього, задля більш всебічного та ґрунтовного дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї необхідно розглянути країни, які належать до інших правових сімей, зокрема до англосаксонської (загального права), релігійної та африканської (звичаєвої) правової сім'ї.

Однак відзначимо, що з огляду на обмежений об'єм нашої роботи дослідження всіх країни, які належать до зазначених вище правових сімей, не є можливим та доцільним, тому обмежимось розглядом деяких з них.

Першою країною, яка належить до англосаксонської правової сім'ї, яку ми розглянули, є Австралія. Загальне право й законодавство Австралії відрізняються від англійського і північноамериканського, позаяк у США кожний штат має власне загальне право, в Австралії загальне право є єдиним для всіх штатів (всього їх шість) і територій (Північна та Австралійська столична). Єдність загального права забезпечується Верховним судом Австралії. Його рішення у скаргах на постанови суду будь-якого штату є обов'язковими для всіх судів. Рішення Верховного суду Австралії та верховних судів штатів та територій мають силу прецеденту. Нижчі суди такої прерогативи не мають. Проте верховні суди не вважають себе пов'язаними своїми рішеннями, тоді як для нижчих судів вони є обов'язковими (Гопотій, 2019: 83).

Однак, відповідно аналізу КК Австралії (Уголовный кодекс Австралии, 1995), встановлено, що кримінальна відповідальність відсутня як за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, так і за незаконний перетин державного кордону.

У сучасній Англії основними джерелами права, в тому числі кримінального, є статuti (парламентське законодавство) й прецеденти. Хоча деякі важливі питання Загальної частини отримали своє законодавче рішення, все ж таки здебільшого їх частина існує досі в тому вигляді, в якому вони були сформульовані в судових прецедентах. Відсутність в Англії КК є специфічною особливістю кримінального права, що впливає з усього ходу історичного розвитку англійського права (Голованова, 2017: 6). Однак установити кримінальну відповідальність за незаконний перетин державного кордону нам не вдалося.

Загалом другу групу англо-американського типу правової системи очолюють США. Зазнавши значного впливу англійського права, ця країна є цілком самостійною у правовому аспекті. Правова «незалежність» Сполучених Штатів Америки почала складатися ще у XVIII ст., за часів боротьби за незалежність. Тоді загострилася боротьба між прихильниками загального права й послідовниками кодифікації, початок якої було покладено в Новому Орлеані створенням кодексів, насамперед Цивільного (1808 рік). Проте сам по собі процес правової «незалежності» держав, що входять до системи англо-американського права, ще не означає «залишення» ними сформованого типу правової системи (Голованова, 2017: 69).

Так, у другому за розмірами штаті Сполучених Штатів Америки – Техасі (Козочкин, 2006: 576), як і у КК Австралії, відсутня кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, а також за незаконний перетин державного кордону взагалі.

Релігійна правова сім'я проявляється в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі релігійної норми, норми-звичаю і норми-традиції як основних джерел права, що являють собою тісне переплетення юридичних, моральних, міфічних розпоряджень, які склалися природним шляхом і визнані державою (Кучук, 2016: 46).

Відповідно до ст. 370 Закону про кримінальне право Ізраїлю, передбачено кримінальну відповідальність за переміщення людини за межі кордонів країни.

Так, той, хто переміщує межі кордонів країни, в якій знаходиться ця людина, не маючи на те її безпосередньої згоди або згоди особи, уповноваженої, згідно із законом, дати таку згоду, карається тюремним ув'язненням терміном на десять років (Закон об уголовном праве Израиля, 2010).

У Законі про ісламські кримінальні покарання Ісламської Республіки Іран кримінальна відповідальність за порушення перетину державного кордону відсутня (Ахани, 2008). Це ж саме стосується КК Туреччини (Сафаров, Аджара, 2003).

Як зазначає А.М. Кучук, для правових звичаїв характерними є неписана форма, їх значна кількість і зумовлений їх незмінністю консерватизм. Усе це не дає можливості адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, тому правові звичаї втрачають свою роль у регулюванні найбільш важливих суспільних відносин, особливо у сфері публічного права, і поступово відмирають. Однак можливий ще один шлях: правові звичаї формалізуються і закріплюються в національному законодавстві як приписи законів та інших нормативних актів держави. Проте в окремих сферах суспільного життя ефективність чинності звичаїв продовжує бути вищою порівняно з формалізованим правом. Правник вважає, що це зумовлено міцністю родинних зв'язків, поширеністю традиційної свідомості. Живучість і довготривалість застосування звичаєвого права як регулятора соціальних відносин можна пояснити також тим, що воно, на відміну від офіційного права, є виявом самобутності суспільства, формою національного самоствердження [17, с. 57]. Так, встановлено, що у кримінальному законодавстві Єгипту, Марокко, Алжиру та Лівії відсутня кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї.

Отже, під час дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, країн колишнього Радянського Союзу, які здебільшого належать до романо-германської правової сім'ї, встановлено, що для більшості розглянутих країн ця кримінально-правова норма не характерна. Виняток становить дещо схожа на ст. 332-1 КК України ст. 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, де передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки

і тимчасову контрольну лінію, де тимчасова контрольна лінія використовується задля розділу території, яка підпадає під юрисдикцію держав Естонської Республіки і Російської Федерації.

Однак для країн романо-германської правової сім'ї характерне встановлення кримінальної відповідальності за незаконний перетин (порушення порядку перетину) державного кордону. Зокрема, це Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.

У більшості країн досліджувана кримінально-правова норма віднесена до злочинів проти порядку управління (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). У кримінальному законодавстві Естонії вона віднесена до винних діянь проти громадського спокою, а Молдови – до злочинів проти публічної влади й безпеки держави.

За кримінальним законодавством Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Киргизстану, Литви, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, від кримінальної відповідальності за вчинення незаконного перетину державного кордону звільняються іноземні громадяни або особи без громадянства, які прибули з територій, де їх життю або свободі загрожувала небезпека, або особи, які просять у влади притулку, а також особи, що є жертвами торгівлі людьми.

Для інших правових сімей, зокрема англосаксонської (загального права), релігійної та африканської (звичайової), взагалі не характерна кримінальна відповідальність за порушення порядку перетину державного кордону.

Висновки. Під час дослідження зарубіжного досвіду було встановлено, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї не характерна для розглянутих правових сімей.

Виняток становить ст. 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, де передбачено кримінальну відповідальність за незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки і тимчасову контрольну лінію, де тимчасова контрольна лінія використовується задля розділу території, яка підпадає під юрисдикцію держав Естонської Республіки і Російської Федерації.

Для країн романо-германської правової сім'ї характерна кримінальна відповідальність за незаконний перетин (порушення порядку перетину) державного кордону. Зокрема, це Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. У більшості країн досліджувана кримінально-правова норма віднесена до злочинів проти порядку управління (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). У кримінальному законодавстві Естонії вона віднесена до винних діянь проти громадського спокою, а Молдови – до злочинів проти публічної влади і безпеки держави. За кримінальним законодавством Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Киргизстану, Литви, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, від кримінальної відповідальності за вчинення незаконного перетину державного кордону звільняються іноземні громадяни або особи без громадянства, які прибули з територій, де їх життю або свободі загрожувала небезпека, або особи, які просять у влади притулку, а також особи, що є жертвами торгівлі людьми.

Список використаних джерел:

1. Голованова Н.А. Уголовное право Англии : учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. Москва : Юрайт, 2017. 188 с.
2. Гопотій В.Д. Основні правові системи світу : навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 279 с.
3. Естонія в односторонньому порядку затвердить координати кордону з Росією. URL: https://24tv.ua/estoniya_v_odnostoronnomu_poryadku_zatverdit_koordinati_kordonu_z_rosiyeyu_n529152.
4. Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран / науч. ред. А.И. Ахани ; предисл. Ю.Н. Волкова ; пер. с перс. М.С. Пелевина. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2008. 343 с.
5. Закон об уголовном праве Израиля. 2010. URL: https://zakon.ru/blog/2018/8/5/zakon_ob_ugolovnom_prave_izraile.
6. Кучук А.М. Юридична компаративістика : конспект лекцій. Дніпро, 2016. 59 с.
7. Пенитенциарный кодекс Эстонии. 2001. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/gu-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС%2020.07.2020.pdf>.
8. Президент Естонії вважає чинним Тартуський мирний договір, але виступає проти «перемальовування» кордонів. 2020. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/638821.html>.
9. Притула А.М. Кримінально-правова охорона державного кордону України в період окупації: постановка проблеми. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових науки України*. 2015. № 3. С. 110–115.
10. Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / науч. ред. и предисл. И.Д. Козочкина, Е.Н. Трикоз ; пер. с англ. Е.Н. Трикоз. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. 388 с.
11. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / науч. ред., предисл. И.М. Рагимова, пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. 325 с.
12. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава, вступ. статья В.И. Михайлова, обзорн. статья О. Гамкредидзе, пер. с гр. И. Мериджанашвили. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. 409 с.
13. Уголовный кодекс Республики Армении. 2003. URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472.
14. Уголовный кодекс Республики Беларусь. 1999. URL: http://continent-online.com/document/?doc_id=30414984#pos=6;-140.

15. Уголовный кодекс Турции / предисл. Н. Сафарова, Х. Аджара ; науч. ред. и пер. с тур. Н. Сафаров, Х. Бабаева. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 374 с.
16. Уголовный кодекс штата Техас / науч. ред. и предисл. И.Д. Козочкина ; пер. с англ. Д.Г. Осипова, И.Д. Козочкина. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2006. 576 с.
17. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. и пер. с эст. В.В. Запелалова, вступ. статья Н.И. Мацнева. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. 262 с.

References:

1. Golovanova N.A. (2017). Uголовное право Anglii [Criminal law of England]: ucheb. Posobie dlia bakalavriata i magistratury. Moskva : Izdatelstvo Iurait. 188 p. [in Russian].
2. Hopotii V.D. (2019). Osnovni pravovi systemy svitu [The main legal systems of the world]: navchalnyi posibnyk. Melitopol : FOP Odnoroh T.V. 279 p. [in Ukrainian].
3. Estoniia v odnostoronnomu poriadku zatverdyt koordinaty kordonu z Rosiieiu [Estonia will unilaterally approve the coordinates of the border with Russia]: veb-sait. URL: https://24tv.ua/estoniya_v_odnostoronnomu_poryadku_zatverdit_koordinaty_kordonu_z_rosiyeyu_n529152 [in Ukrainian].
4. Zakon ob islamskikh ugovolnykh nakazaniakh Islamskoi Respubliki Iran [Law on Islamic Criminal Penalties of the Islamic Republic of Iran] / Nauchnoe redaktirovanie A.I. Akhani. Predislovie zamestitelia Predsedatelia Gosudarstvennoi Dumy RF Iu.N. Volkova. Perevod s persidskogo M.S. Pelevina. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2008. 343 p. [in Russian].
5. Zakon ob ugovolnom prave Izrailia [Israel Criminal Law Law]. 2010. veb-sait. URL: https://zakon.ru/blog/2018/8/5/zakon_ob_ugovolnom_prave_izraile [in Russian].
6. Kuchuk A.M. (2016). Yurydychna komparatyvistyka [Legal comparative studies]: konspekt lektcii. Dnipro. 59 p. [in Ukrainian].
7. Penitentsiarnyi kodeks Estonii [Penitentiary Code of Estonia]. 2001. veb-sait. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/PENITENTcIARNYI%20KODEKS%2020.07.2020.pdf> [in Russian].
8. Prezydent Estonii vvazhaie chynnym Tartuskyi myrnyi dohovir, ale vystupaie proty “peremalovuvannia” kordoniv [The President of Estonia considers the Tartu Peace Treaty to be in force, but opposes the “redrawing” of borders]. 2020. veb-sait. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/638821.html>. [in Ukrainian].
9. Prytula A.M. (2015). Kryminalno-pravova okhorona derzhavnogo kordonu Ukrainy v period okupatsii: postanovka problemy [Criminal-legal protection of the state border of Ukraine during the occupation: problem statement]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauky Ukrainy*. № 3. pp. 110–115 [in Ukrainian].
10. Ugovolnyi kodeks Avstralii [Australian Penal Code] 1995 g. / Nauchnoe redaktirovanie i predislovie kand. iurid. nauk, prof. I.D. Kozochkina, E.N. Trikoz; perevod s angl. E.N. Trikoz. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2002. 388 p. [in Russian].
11. Ugovolnyi kodeks Azerbaidzhanskoj respubliki [Criminal Code of the Republic of Azerbaijan] / nauch. redaktirovanie, predislovie dokt. iurid. nauk, prof. I.M. Ragimova, perevod s azerbaidzhanskogo B.E. Abbasova. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2001. 325 p. [in Russian].
12. Ugovolnyi kodeks Gruzii [Criminal Code of Georgia] / nauch. red. Z.K. Bigvava, vstup. statia k.iu.n., doc. V.I. Mikhailova, obzorn. statia d.iu.n., prof. O. Gamkrelidze, perevod s gruzinskogo I. Meridzhanashvili. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2002. 409 p. [in Russian].
13. Ugovolnyi kodeks Respubliki Armenii [Criminal Code of the Republic of Armenia]. 2003: veb-sait. URL: http://base.spin-form.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 [in Russian].
14. Ugovolnyi kodeks Respubliki Belarus [Criminal Code of the Republic of Belarus]. 1999. veb-sait. URL: http://continent-online.com/document/?doc_id=30414984#pos=6;-140 [in Russian].
15. Ugovolnyi kodeks Turcii [Criminal Code of Turkey] / Predislovie kand. iurid. nauk, doc. N. Safarova i dokt. prava Kh. Adzhara. Nauch. red. i perevod s turetckogo N. Safarov i Kh. Babaeva. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2003. 374 p. [in Russian].
16. Ugovolnyi kodeks shtata Tekhas [Texas Penal Code] / Nauchnoe redaktirovanie i predislovie kand. iurid. nauk, prof. I.D. Kozochkina. Perevod s angliiskogo D.G. Osipova, I.D. Kozochkina. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2006. 576 p. [in Russian].
17. Ugovolnyi kodeks Estonskoj respubliki [Criminal Code of the Republic of Estonia] / nauch. red. i perevod s estonskogo V.V. Zapelalova, vstup. statia kand. iurid. nauk. doc. SPbGU N.I. Matcneva. Sankt-Peterburg : Iuridicheskii tcentr Press, 2001. 262 p. [in Russian].